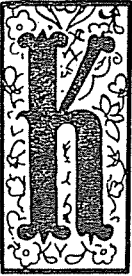

Fâtih ve O'nu yetiştiren muhit.,

Prof. Dr. Bedî N. ŞEHİSUVAROĞLU

ılıcının ve bilgisinin kuvvetiyle tarihin mukadder yolunda merhaleler açan ve orta çağ gibi asırlar süren karanlık bir tarih devresini kapayarak insanlığa yeni ve aydınlık bir devrenin müjdesini getiren bu büyük insanın, Fatih Sultan Mehmed'in, yetişmesinde rol oynayan iki mühim âmil vardır ki, onlar da babası ve hocalarıdır.

Filhakika ondaki bu müsbet ilim kafası, askerlikten şer'i ve akli ilmlerin muhtelif subelerine uzanan bu derin vukuf her şeyden evvel soyundan gelir. Fâtih, Osmanoğullarının 7 nci hükümdarıdır. Fakat, kendisinden evvel hükmeden altı ceddine bakarsak ömrünü devletin kuruluşuna hasreden I ci Sultan Osman hariç, her biri ilme büyük bir ehemmiyet vermiş ve müteaddit ilmi müesseseler kurmuşlardır. Filhakika Orhan Bey İznik'te ve Bursa'da, I ci Murad, Yıldırım Bâyezid ve Çelebi Mehmet Bursa'da ve nihayet, Fâtih'in babası II. Murat ta gene Bursa ve Edirne'de devirleri için en ileri birer ilim merkezi olan medreseler yaptırmışlar ve ilim ve san'at adamlarını korumuşlardır. Dedesi Yıldırım, daha şehzadelğinde, vali olarak bulunduğu sıralarda o devirlerde Anadolu'nun en büyük ilim ve san'at merkezlerinden biri olan Germiyanı, bu günkü Kütahya'yı, mânen fethetmiş ve Ahmedî'ler, Şeyhî'ler, Ahmed-i Dâî'ler gibi devrinin tanınmış ilim ve san'at adamlarını şahsına ve ailesine bağlamıştı. Çelebi Sultan Mehmet'in ve II. Murat Bey'in saraylarında kurdukları hususi kütüphanelerine ait yazmaların pek çoğu bugün malûmumuzdur. Hülâsa, Fâtih, ilmin hâdimi-hizmetkârı oldukları kadar, ilim hâmisi de olan bu insanların torunudur. Babası Murad Bey birçok hasletleri nefsinde toplamış bir insandır ve devrinde hakikaten sevilmiş ve sayılmış bir hükümdar, bir devlet babasıdır. Fakat

aynı zamanda evlâtlarının yetişmesiyle yakinen alâkadar olan hakiki bir babadır. Ailesi hakkında bu kadar malûmat verdikten sonra biraz da Fâtih'in doğumuna, yetişmesine ve hocalarına kısaca temas edebiliriz.

Devrinde âdet olduğu üzere, II. Murad da bir kaç kere evlenmiştir. 1425 de İsfendiyaroğlu'nun kızı Hatice Sultanla, 1426'da Tekeoğlu'nun hemşiresile, 1443'de Sırb kralı Jorj Brankoviç'in hemşiresi Prenses Mara ile, bir rivâyete göre bir fransız prensesi ile ve nihayet İsmail Hami Danişmend ve Prof. Süheyl Ünver'in de bildirdikleri veçhile Huma Hatun isimli bir Türk kadını ile evlenmiştir.

Fâtih gibi büyük bir insanı her millet benimsemek ister. Bu sebeple ecnebi kaynakları onun Hristiyan bir anneden ve ekseriya Prenses Mara'dan dünyaya geldiğini söylerlerse de artık sabit olmuştur ki anası Huma hatun'dur.

Şimdi bir az da zamanın çarkını tersine çevirelim de hep beraber o günleri yaşayalım:

1453 yılı Recep ayının 26'ncı cumartesi gecesi bütün Edirne şehri gibi inşaati henüz tamamlanmamış olan Edirne Sarayında da bir heyecan var. Huma Hatun doğurmak üzeredir, ve seher vakti bir müjde bütün etrafı doluyor. Padişahın bir erkek evlâdı oldu. Filhakika müverrih Enveri bu hususta şöyle diyor:

**Gün Sekiz yüz ve otuz beş sâl olur,
Hem recebden gün yirmi altı gelir.
Han Mehmed Şenlik gecesi meğer,
İrteye karşı doğan hayrülbeşer.**

Bir erkek evlâda ve binnetice bir hayrülhalefe sahip olmak Sultan Murad gibi bir devlet babasına dahi sevinç veriyor ve bu sevincin şükranı olarak da oğluna MEHMED ismini veriyor. Ne güzel bir tesadüftür ki böyle asırlar önce Hazreti Muhammed'in takdis et-

tiği bu büyük insan onun büyük ismini almıştı. Bilmem hatırlarmısınız Peygamberimizin o güzel tebsirini:

Letuffehannel Kostantiniyyet-ü fele ni'mel emir-ü Emirüha vele ni'melceysü zâlikel-Ceys(ü).

"İstanbul'u zaptedecek emir emirlerin, askerleri de askerlerin en mutlusudur". İşte bu çocuk yarımın o mutlu Kumandanıdır. Edirne sarayında sütninesi Daya Hatun ile dadısı Halime Hatun arasında kısa süren bir çocukluk hayatından sonra diğer Osmanlı şehzadeleri gibi, şehzade Mehmed de vilâyetlere staja gönderilmiş ve böylece, evvelâ Amasya sonra da Manisa sancağına çıkmıştır.

Fakat Sultan Murad üzüntülüdür. Öyle olgun bir başın bu genç şahzadesi okumağa hiç de hevesli değildir. Baba, evlâdı daha doğrusu devletin âtisi için endişelidir. Birbiri peşi sıra Manisa sarayına gönderilen hocaların hiç biri faide etmiyor. Şehzâde henüz Kur'anı bile sökmemiştir.

İşte padişahın üzüntülü bir gününde Hicaz'dan Hac farızasını ifadan dönen, Yeşil Medrese Müderrislerinden, Molla Yegân Bursa'da huzura giriyordu. Mısır'da görüp tanıdığı ve gönlünü hoş ederek Bursa'ya kadar getirdiği, genç ve değerli âlim, Molla Gürâni ise dışardadır. Devlet işlerindeki vukufu kadar ilmin de değerini veren Sultan Murad kısa bir sohbetten sonra Molla Yegân'la lâtife etmiş ve:

— Söyle bakalım bana Hac'dan ne hediye getirdin, demişti. Molla Gürâni'yi huzura sokabilmek için böyle bir fırsat bekleyen Molla Yegân derhal:

— Canlı bir hediye Sultanım. Kapının önünde bekliyor; demiş ve böylece Molla Gürâni de huzura alınmıştı. Bu genç âlimin bilgisi ve otoriter hali Sultan Murad'ı yeniden ümidlere salmış ve Manisa Sarayına şehzâdenin talim ve tedrisine memur edilmişti. Bu yeni hoca ile genç Şehzâdenin ilk dersleri çok enteresandır.

Dersde hocanın yanında oldukça hürmetli bir sopa durduğunu gören şehzâde tecessüsle bunun ne işe yarayacağını sorması üzerine Molla Gürâni o heybetli edasıyla:

— Okumakta tekâsül gösterirseniz padişâh babanızın emriyle buna müracaata mecbur kalacağım demiştir. Bu söz derin tepkiler yaratmış ve bu seferki hocanın hiç de şakaya gelmeyeceğini anlayan şehzâde umulmayan bir şevkle derslerine sarılmıştır. İşte bu ateşledir ki kısa zamanda ilim ve kemâlile devrinin tanınmış ilim adamları arasında yer aldığı gibi o asırlarda ilim ve edebiyat dili olan arapça ve farsçayı herhangi bir eseri kolayca okuyup anlayacak ve hattâ şiir yazacak kadar öğrendikten başka Lâtinçe, Yunanca, Slavca ve İbrânce bildiği de rivayet edilir.

Namık Kemal onda uyanan bu ilim aşkından bahsederken "Avcı elinde muztar kalmış arslan yavrusu gibi bir şeye muktedir olamıyarak çaresiz derse başlamış fakat nefsine bir eziyet bildiği tahsili ilerletmiş fitratında gizli istidat inkişaf ile lezzet ve haz duymuştur", demektedir.

Nefsini her türlü dünya hırslarından uzak tutmasını bilen Sultan Murat II'nin bir an tahtan feragat etmesiyle 1444'de ve daha 12 yaşında iken ilk defa tahta çıkan Sultan Mehmed'in bu saltanat müddeti

çok kısa sürmüş ve yeni bir Haçlı seferi Sultan Murad'ı yeniden ordularının başına dönmeğe mecbur etmişti. Yıldırım sür'atiyle davranan Murad II, Rûmeli'de haçlıları bir kere daha mağlup edip yeminlerinden nükûl ettiklerine bin kerre pişman ettikten sonra Edirne'ye dönmüş ve bir kaç gün sonra tahtı yeniden oğluna bırakarak Manisa'ya çekilmişti. Fakat, Sultan Murad gibi kâmil bir hükümdarın idaresine alışmış olan devlet erkânı ve askerler bu değişiklikten memnun olmamıştı. Sadriazam Çandarlı Halil Paşa da ön ayak olunca yenigeriler isyan ettiler ve Sultan Murad II bir kere daha iş başına geldi ve bu sefer ölünceye kadar Saltanata devam etti. Halbuki onun arzusu kendisi daha hayatta iken oğlunu devlet idaresine alıştırmaktı. Bundan sonra bir müddet daha Edirne'de babasının yanında kalan Mehmet Han babasıyla müteaddit harplere iştirak etmiş ve nihayet 1449 yılında Edirne'de 3 ay süren muhteşem bir düğünle Dülkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı ve Ceddîm Şehsuvar Bey'in kardeşi Sitti Mükerrreme Hatun'la evlenmişti.

Bu düğünden sonra Fatih tekrar Saruhan sancağına, yani Manisa'ya, dönmüştür. Şair Aşki-kadim onun bu dönüşünü şu satırlarla müjdeliyor.

Müjde ey dil ki giri derdine derman geldi
Mürde-i tig-i gamiydin tenüne cân geldi.

Nice nice çeksin firkat odî zahmetini
Şadlık kıl ferah ol rahmet-i rahman geldi.

Vaktidür hâl-i perişânın söz ile bugün
Öyle bülbül gibi kim ol gül-i handân geldi.

Özlerim gül yüzünü görmeyeli firkatile
Ol kadar ağladı kim yaş yerine kan geldi.

Çeşm-i ya'kûb-i şikeste dile virmeğe basar
Mısır'dan izzetile Yusuf-i ken'an geldi.

Muhkem eylemeğe ye'cüc-i firakın Şeddin
Av-i yezdân ile iskender-i devran geldi.

Ya'ni Sarûhân iline vermeğiçün zinet-ü fer
Han Muhammed Şeref-i Kışver-i Osman geldi.

Var kulsun anı Hak kim atı izi tozuna
Yüzünü sürmeğe Aşki-i suhandan geldi.

Fakat bu dönüş genç şehzadeye oldukça ağır gelmiş ve bu üzüntü ile kendini büsbütün ilme vermişti. İlk saltanatı zamanında onun yanında bulunan Molla Hüsvrev, tekrar Manisa'ya dönüşünde de onu hoca olarak takib etmiştir. İşte Fatih'teki o ileriye görüşü, o müsbet ilim zihniyetini yaratan ve yaşatan bu iki değerli âlim Molla Gürâni ve Molla Hüsvrev ve kısmen de Sinan paşadır; ve ondan sonra kitablar Şehzâde Mehmed'in en iyi arkadaşı olmuş ve bu kitap aşkı onu bütün ömrünce bırakmamıştır. Filhakika yanan Manisa sarayının bir hatırası olarak kalan ve bil'ahere Halkevi olarak yapılan binanın bir köşesini süsleyen kule o zamanlar şehzâdenin kütüphanesi idi. Bu sebeble Fatih'in ikinci defa saltanata geçmesi üzerine bu

kütüphane Edirne sarayına nakledilmiş ve İstanbul'un fethini müteakip eski ve yeni saraylarda gene birer hususî kütüphane kurulmuştur.

İşte böyle ilmi bir atmosferde yetişen âlim hükümdar kendi adile anılan 16 medreseli büyük bir külliye, Üniversite'den başka gene İstanbul'da fethi müteakip 14 kütüphane kurmuştur ki onlar'da şunlardır:

- 1 — 8) Külliyyede medaris-i semâniyedeki kitaplıklar
- 9) Fatih Camii kitab dolapları
- 10) Mahmut paşa kütüphanesi
- 11) Eyüb Sultan medresesi kütüphanesi
- 12) Zeyrek Manastırı odalarındaki kütüphane
- 13) Ayasofya Manastırı odalarındaki kütüphane
- 14) Evvelcede bahsettiğimiz saraydaki hususî kütüphane

FATİH'in sahni Semân medreselerile camideki dolaplar için kendi hususî kütüphanesinden ayırdığı kitaplar 800'ü geçer ve bizzat kendisi bunların her birine elle (Sultanî) kelimesini yazmıştır ki bu eserlerin bir çoğu bu gün halen mevcuttur; Fakat durmak bilmeyen mizacı ve araştırmacı zekâsıyla Fatih dinî eserler kadar ilmi eserlere de merak sarmıştır. Bu sebeble bu kütüphanelerde devrinin en modern bilgileri de yer almıştır. Bu arada Fatih Şarkın başkaca ilim merkezlerinden tedarik edebildiği bazı klasik ilim kitaplarıyla yetinmemiş, bir çoklarını da kendi hususî kütüphanesi için tanınmış hattatlarla istinsah ettirmiştir; ve gene tanınmış Türk müzehhibleri de, Selçuk tarzından ilham alarak, bu eserleri Anadolu Türkü'nün zevkine uygun bir şekilde tezhib etmişlerdir. Bu eserlerdeki kitabelerin, ve motiflerin hiç birisinin bir diğerine benzememesi de gösterir ki Fatih'in san'at zevki de incedir.

Ancak eski saraydan-Beyazıt'ta bu günkü üniversite binası yerinde bulunan ahşap saray-bil'ahere yeni saraya — Topkapı Sarayı — naklolunan Fatih'in bu hususî kütüphanesi evvelâ oğlu Bayezid II nin eline geçmiş ve bu eserlere onun mührü vurulmuş, müteakiben de muhtelif padişahlar zamanında Sarayın muhtelif odalarına hattâ zamanla Ayasofya, Nuruosmaniye, Hamid-i evvel gibi şehrin muhtelif kütüphanelerine dağılmıştır. Bazıları da hususî ellere geçmiştir. Bu sebeble Fatih'in hususî kütüphanesindeki kitap sayısı hakkında kat'î bir şey söylemeyiz. Bu belki de ancak İstanbul kütüphanelerindeki bütün yazmaları taramakla mümkün olabilir. Fatih devri hatıralarile bir müze kurulması düşünüldüğü bir devirde Fatih'in hususî kütüphanesine ait olan bu eserlerin de bir arada toplanması ve İstanbul'da kurulan bu ilk Türk kütüphanesinin yeniden ihyası büyük bir kadrişinashlık olur.

18 yaşında iken, Fatih annesini kaybeder. Huma Hatun'un, kaç yaşında ve neden öldüğünü bilmiyorsa ta kabri malûmdur. Bursada zevci Murad Beyin türbesi civarında Hatuniye denen türbede gömülmüştür. Bu ölümün acıları dinmeden Mehmet Han ikinci bir acı ile karşılaşır. Babası bir dimağ felci neticesi Edirne'de gözlerini yummuştur. Bu ölüm Mehmet Han kadar dost, düşman, herkese acı gelmiştir. Birkaç

kerre Murad II nezdine elçi olarak gelen Bizanslı Müverrih Georgios Frantzes gibi Hirstiyanlar bile onun ölümüne ağlamışlar ve "Bu haberin acisile vurulmuş gibi oldum, dilim tutuldu. En sevdiğim dostumu kaybetmiş gibiyim." demişlerdi.

Filhakika harp, darp ve kan dökmekten fazla sulhu, sükûnu seven, iyi kalpli, müşfik, merhametli, âdil, kerim, semih hoşgörür sözüne ve dostluğuna sadık bir insan olan Murad II yakınları kadar, düşmanlarınca da sevilmiş ve takdir edilmiş bir insandı.

Bu acı haber üzerine Manisa'dan Edirne'ye hareket eden Mehmet Han 855/1451 yılı 16 Muharreminde ikinci defa tahta çıkmıştır. İşte bu tarihten 29 Mayıs 1453 Salı gününe kadar geçen yıllar içinde Osman oğullarının bu genç Sultanı herne kadar okumasına veya ilmi sohbetlerine ara vermiyorsa da artık onun uyuklarını kaçırın tek bir düşüncesi vardır. İstanbul'un fethi. Bu gaye uğrunda o sabahlara kadar harita karşısında plânlar yapıyor, icab ederse İstanbul civarına kadar uzayıp arazi üzerinde tetkikatda bulunuyordu. İşte Çanakkale Boğazının tahkimi ve Bizans'a Karadeniz yoluyla gelecek yardımları önlemek üzere yapılan Boğazkesen —Rumeli Hisarı— hep bu çalışmaların mahsulüdür.

Ve nihayet Osmanlı orduları Bizans surlarının önünde gördüğü zaman Fatih'in bütün bir ilim ordusu da bu mübeşşer fethi mümkün kılan asker safları arasındadır ve onların telkinleri iledir ki bu askerler bunca muhasaraları kolayca atlatan köhne Bizans surlarına yepyeni bir iman ve bambaşka bir kudretle saldırıyorlardı.

Daha 22,5 yaşında, yani bugünün bir üniversite talebesi kadar genç, iken bir Fatih ünvanıyla bu bin senelik saltanatın payitahtına girenken de ilim adamı ve hocaları gene onun yanında idiler. Bizanslı genç kızlar ellerinde çiçekler onları karşılamağa koşuyorlar ve yaşı başı dolayısıyla hükümdar zannettikleri Akşemseddin'in huzurunda eğiliyorlardı.

Akşemseddin:

— Bana değil, ona diyerek eliyle genç Fatih'i işaret ederken o hâlâ tevazuu elden bırakmıyor ve hocasının gönlünü hoş edecek sözler söylüyordu.

Fatih'in Kostantiniye'deki ilk durağı Ayasofya'dır. Fakat o ne? 1000 senelik Bizansın, bu baha biçilmez eseri yanında bu yeniçeri ne yapıyor? Ganimet diye kilisenin süslerine nasıldadır saldırıyor. İlim ve san'at âşığı hükümdarın güzrü bir anda neferin başına iniyor ve onun sesi duyuluyor:

— Binalar benim malımdır. Ne hakla onları bozarsın?

AYASOFYA'da ilk cuma namazı kılınırken fethin kuvvet kadar bilgiye de muhtaç olduğunu bilen genç Fatih emrediyor; ve Ayasofya'nın Papaz odalarıyla bilahere Zeyrek Medresesi ismini alan, Pantokrator Manastırındaki odalarda Molla Hüseyin, Molla Zeyrek gibi büyük Türk âlimleri derslere başlıyorlar ve böylece İstanbul Üniversitesinin temeli atılmış oluyor... Ve sonra evladı Fatihan akın akın aileleriyle İstanbul'a yerleşiyor ve Eyüb, Aksaray, Kirmastı, Karaman gibi Türk mahalleleriyle, minareleri türbeleri, sebilleri, güvercin ve selvileriyle Türk İstanbul doğuyor.